

kovedy, ktoré v tom čase pôsobili v ústave, ale aj na roky svojej mladosti prežité s nimi. Bol to vzácne strávený čas.

Jubilantka ďalej prezradila, že sa plánuje chopiť pera (či klávesnice) aj v najbližšom čase. Zaželayme jej teda veľa tvorivej sily a obom jubilantom i životnú vitalitu.

(Podrobnejšie informácie o jazykovednom diele S. Ondrejoviča a M. Nábělkovej sa uvádzajú v jubilantských príspevkoch v časopise Kultúra slova na <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2016/2/KS2-2016.pdf> a <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2006/3/ks2006-3.pdf>.)

Slavomíra Stanková
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Od historického prameňa k jazykovej interpretácii: Cvičebnica paleografie (nielen) pre historikov a archivárov¹

[ŽIGO, Pavol: Ako čítať a interpretovať texty v starej slovenčine a češtine. Bratislava: UK Veda 2024. 210 s. ISBN 978-80-223580-0-2]

Dejiny jazyka nepredstavujú pre väčšinu jeho používateľov oblasť, s ktorou by prichádzali do bezprostredného a každodenného kontaktu; veď jazyk dnes používame prirodzene a bez výraznejšej potreby uvedomovať si jednotlivé vrstvy jeho historického vývinu. Až v momente, keď sa stretneme so staršou listinou, kronikárskym záznamom, literárnou pamiatkou alebo administratívnym dokumentom zapísaným pravopisom a v jazykovej podobe vzdialenej od súčasnej normy, uvedomíme si, že medzi našou aktuálnou jazykovou skúsenosťou a minulosťou je istý odstup. Vtedy sa ukazuje, že čítať historický text neznamená iba rozlúštiť jeho grafickú podobu, ale je potrebné komplexne vstúpiť do dejín jazyka a porozumieť jeho vnútorným zákonitostiam i širším kultúrnym súvislostiam. Je preto nanajvýš vhodné,

¹ Príspevok vznikol v rámci vedeckého projektu Lexika slovenských terénnych názvov – 2. časť (č. 2/0026/24) grantovej agentúry VEGA.

že práve na tomto vedomí odstupe – a zároveň potreby jeho prekonávania – je vystavaná publikácia *Ako čítať a interpretovať texty v starej slovenčine a češtine*, ktorej autorom je Pavol Žigo.

Publikácia vyšla ešte v roku 2024 vo vydavateľstve UK Veda a je koncipovaná ako systematický sprievodca dejinami slovenského jazyka (aj) v kontexte vplyvov češtiny a zároveň ako praktická príručka na prácu s historickými textami. I keď ju autor adresuje predovšetkým študentom nefilologických odborov, najmä poslucháčom archívniectva, histórie či muzeológie, jej možná využiteľnosť jasne presahuje rámec bežného vysokoškolského štúdia; svojou vnútornou kompozíciou môže osloviť každého, kto sa usiluje o kultivované a metodicky podložené porozumenie jazykovej minulosti. Publikácia totiž nemá len podobu čisto teoretického prehľadu, ale skôr má charakter metodicky koncipovanej cvičebnice: popri výklade kľúčových dejinných udalostí a etáp vývinu slovenčiny – teda momentov, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili jazykovú podobu či spoločensko-kultúrne postavenie jazyka – ponúka aj množstvo praktických úloh, cvičení na prepis historických textov a obrazových reprodukcii významných prameňov. Nejde pritom len o ilustratívny materiál, pretože obrázky rukopisov, zápisov a dokumentov (napríklad textov so slovakizmami) sú funkčnou súčasťou výkladu a vytvárajú priestor na aktívnu prácu čitateľa s konkrétnym textovým materiálom. V tomto význame tak publikácia napĺňa deklarovaný cieľ spomenutý hneď v úvode – premostiť odstup medzi teoretickým poznaním dejín jazyka a praktickou skúsenosťou pri čítaní historických textov.

Publikácia je členená do šiestich hlavných kapitol, ktoré dopĺňa úvod, záver, bibliografický aparát a zoznamy obrázkov a tabuliek. Úvodná, teoreticky (rečou autora – historiograficky; Žigo, 2024, s. 5 – 6) orientovaná časť načrtáva periodizáciu dejín slovenského jazyka a plynulo vytvára rámec na ďalší výklad. Po periodizácii nasleduje kapitola venovaná predpisovnému obdobiu, ktorá je vnútorne diferencovaná: osobitná pozornosť sa venuje jazyku predveľkomoravského a veľkomoravského obdobia, obdobiu po zániku Veľkej Moravy, ako aj starším a mladším kultúrnym predpisovným útvarom. Výklad postupne prechádza k spisovnému obdobiu, datovanému od roku 1787 až po súčasnosť, teda k fáze, keď už existovala na našom území konkrétna kodifikovaná jazyková forma. I v tejto časti sa postupne v samostatne pomenovaných

podkapitolách rozoberajú jednotlivé kodifikované útvary – bernolákovčina, štúrovčina, jej reformovaná podoba, jazyk v matičnom a martinskom období, medzivojnová podoba jazyka a vývin slovenčiny od roku 1940 po súčasnosť. Štvrtá kapitola rozširuje perspektívu o komparatívny pohľad na češtinu a slovenčinu v historickom aj súčasnom kontexte, čím sa zdôrazňuje vzájomná prepojenosť oboch jazykov, a to nielen geograficky, ale predovšetkým geneticky. Piata kapitola sa sústreďuje na formálnu stránku textov z predpisovného i spisovného obdobia a na problematiku ich prepisovania, zatiaľ čo šiesta kapitola už cielene vedie čitateľa k samotnému čítaniu textov a k interpretácii jazykových javov. Prvotná teoretická línia tak vyúsťuje do praktickej aplikácie, čím sa kompozícia uzatvára v logickom oblúku.

Z hľadiska metodologickej koncepcie je zrejmé, že autor pri zostavovaní teoretickej (historiografickej) časti vedome nadväzuje na staršiu tradíciu učebníc určených archivárom alebo pomocným vedám historickým, reprezentovanú najmä prácami Rudolfa Krajčoviča či Jozefa Nováka (s. 7). V tomto zmysle tak publikácia pokračuje v osvedčenom metodickom prístupe, ktorý spája jazykovedný výklad s praktickými potrebami práce s historickými prameňmi. Zreteľná je však aj inšpirácia dielom *Dejiny spisovnej slovenčiny*, ktoré autor P. Žigo vydal v spoluautorstve s Rudolfom Krajčovičom (pôvodne 2002; neskoršie upravené vydania tiež 2006 a 2011). Podobnosť sa prejavuje najmä v periodizácii, chronologickom členení a v pomenovaní jednotlivých etáp vývinu slovenského jazyka. Posudzovaná publikácia je však vedome koncipovaná kompaktnejšie a didakticky zjednodušenejšie – tak, aby vyhovovala cieľovej skupine nefilologicky zameraných poslucháčov. Nejde však pritom o redukciu odbornosti, ale skôr o premyslenú a selektívnu adaptáciu – autor sa sústreďuje predovšetkým na tie jazykové a historické zmeny, ktoré sú pre skúmané obdobia interpretačne najrelevantnejšie. Procesy, ktoré sa odohrali v dávnejších fázach a nemali priamy dosah na podobu predpisovnej či spisovnej slovenčiny a češtiny, už nerozvádza do detailov (s. 7). Takýto výber tak podporuje prehľadnosť výkladu a koncentruje pozornosť čitateľa na to podstatné – na javy, ktoré možno identifikovať a analyzovať v konkrétnych textových pamiatkach. V nasledujúcich pasážach nášho prehľadového (hodnotiaceho) príspevku sa v krátkosti pristavíme pri jednotlivých kapitolách a ich podčastiach a zhodnotíme ich obsahovú stránku a autorský prístup.

Výklad jednotlivých etáp dejín slovenského jazyka, ktoré sú predmetom prvej kapitoly, od najstarších rekonštruovaných fáz až po súčasnosť, je v publikácii spracovaný systematicky a vo vzájomných súvislostiach, pričom autor dôsledne prepája historický rámec s jazykovým vývinom. Už kapitola o periodizácii jasne stanovuje základné členenie na predpisovné a spisovné obdobie so spomenutým medzníkom – rokom 1787 – a následne toto delenie detailne rozpracúva. Možno by však bolo metodicky prínosnejšie, keby sa hneď v úvode tejto časti explicitnejšie a dôslednejšie definovalo, čo presne sa rozumie pod pojmami predpisovnosť a spisovnosť. Hoci sa tieto charakteristiky v texte objavujú a nepriamo sú vo viacerých častiach publikácie kontextovo odvoditeľné, ich súhrnné a programové vymedzenie na začiatku by čitateľovi, najmä nefilologicky orientovanému, uľahčilo orientáciu.

Predpisovné obdobie ako jadro druhej kapitoly je predstavené ako dynamický a vnútorné diferencovaný proces, v ktorom sa postupne kryštalizovali jazykové znaky budúcej (zo súčasného pohľadu už dnešnej) slovenčiny. Autor sa v nej spočiatku dotýka praslovanských a indoeurópskych východísk, spomína tiež obdobie praslovanskej jednoty, protobaltského spoločenstva a plynulo nadväzuje aj na známe teórie o pravlasti starých Slovanov (s. 11 – 12). Následne sa venuje charakteristickým znakom praslovanského jazyka a v závere aj rozpadu, resp. vzniku samostatných slovanských jazykov (s. 15). Je oceneniahodné, že sa v tejto časti autor výraznejšie neuchýľuje k encyklopedickému a vyčerpávajúcemu opisu, ale naopak, pri charakteristike vyberá len tie javy (napr. jery a ich zánik/transformáciu, nosovky, metatézu likvid a pod.), ktoré majú jasný interpretačný dosah a využitie pri čítaní starších textov. Výklad tak nie je samoúčelný, ale funkčne smerovaný, podporený ilustráciou na mnohých príkladoch (napr. pri metatéze likvid exemplifikácia na dnešnom slove *blato*, s. 15; resp. pri nosovkách a ich denazalizácii ukážka ich stredoeurópskeho rozmeru a porovnávanie nielen s poľštinou, v ktorej sú nosové samohlásky prítomné dodnes, ale i s maďarčinou, v ktorej možno pozorovať isté reliktory nosových samohlások – najmä v slovách, ktoré boli prevzaté z pôvodnejšieho slovanského substrátu, s. 18). Aj keď by sa miestami podľa nášho názoru žiadalo precíznejšie vysvetlenie niektorých pojmov, napríklad baltsko-slovanskej jazykovej jednoty, ktorá je v texte spomenutá bez bližšieho kontextualizačného rámca, hoci nemusí ísť

o samozrejmy poznatok ani pre študentov historických odborov, či explicitnejšie formulovanie tzv. Havlíkovho pravidla, podľa ktorého sa opisuje transformácia alebo zánik jerov od konca (bližšie napr. Krajčovič, 1988, od s. 25), je dobré, že si autor v zásade zachováva vhodnú mieru medzi odbornou korektnosťou a didaktickou zrozumiteľnosťou.

Výklad o predveľkomoravskom a veľkomoravskom období, ako aj následných fázach vývinu, je koncipovaný prehľadne a dôsledne chronologicky, pričom autor jednotlivé etapy opätovne rámcuje konkrétnymi historickými medzníkmi (napr. zánikom avarskej moci, vysvätením kostola v Nitre, kontaktmi s Byzanciou a pod.). Tento postup sa ukazuje ako funkčný najmä pre cieľovú skupinu publikácie, keďže jazykový vývin nie je prezentovaný izolovane, ale v bezprostrednej previazanosti s politickými a kultúrnymi udalosťami. Osobitne prínosné je, že autor tieto momenty nedeclaruje iba opisne, ale dokumentáciu podporuje aj konkrétnou ukážkou prameňa, a to listom adresovaným byzantskému panovníkovi Michalovi III. Text je uvedený v jazykovej podobe so zachovanými jermi a nosovkami, takže študent má bezprostrednú možnosť aplikovať poznatky z predchádzajúcej podkapitoly o praslovanských javoch. Paralelne je pripojený aj preklad do súčasnej slovenčiny, čím sa vytvára didakticky veľmi účinný kontrast medzi historickou a modernou jazykovou vrstvou (s. 18 – 20). Pozitívne treba hodnotiť aj autorovu korekciu rozšírených, dnes neraz politicky inštrumentalizovaných predstáv o význame byzantskej misie. Správne zdôrazňuje, že príchod Konštantína a Metoda neznamenal „civilizačný začiatok“ územia, ale nadviazal na už existujúce spoločenské, jazykové a pôvodnejšie (pohanské) náboženské štruktúry. Je samozrejmé, že tunajšie obyvateľstvo malo vlastnú reč (hoci bez ustálenej písomnej formy) a na území prebiehali už aj staršie kresťanské misie z Bavorska či Franskej ríše. Tento dôraz na kontinuitu kultúrneho vývinu je dôležitý nielen historicky, ale aj metodologicky, keďže takéto explicitné poznatky môžu brániť zjednodušujúcim ideologizovaným naratívom a zneužívaniu tejto historickej udalosti.

Podkapitola o veľkomoravskom období je opäť jasne ohraničená – príchodom Konštantína a Metoda a ich misiou na Veľkej Morave. Ťažisko výkladu spočíva najmä v opise vzniku hlaholiky (porov. napr. aj Šubjaková, 2023). Autor pripomína, že Konštantín začal písmo koncipovať ešte pred príchodom na Veľkú Moravu, pričom vychádzal z malých písmen gréckej

abecedy, ktoré doplnil o znaky zachytávajúce špecifické hlásky praslovančiny. V tejto súvislosti je mimoriadne podnetná pasáž venovaná symbolike základných tvarov hlaholiky (krížu, trojuholníku, kruhu) a ich kresťanskému významu, keďže ide o aspekt, ktorý sa v bežných výkladoch často marginalizuje (s. 21 – 22). Autor však sleduje aj ďalší vývin písma – prechod od okrúhlej k hranatej forme a možné vplyvy hebrejského prostredia. Cenná je tiež zmienka o tom, že hlaholika plnila aj funkciu číselnej sústavy, keďže tento fakt býva neraz v popularizačných výkladoch o hlaholike opomínaný, no na pochopenie dobovej administratívnej a liturgickej praxe je veľmi významný (s. 22). Celkový výklad o veľkomoravskom období je opäť podporený konkrétnymi pamiatkami – uvádza sa Assemaniho evanjeliár, rekonštruovaná podoba veľkomoravského Otčenáša, ako aj širší súpis hlaholských evanjeliových kódexov (Zografský, Mariánsky a ďalšie). Doplníme, že hoci sú uvedené pamiatky napísané staroslovienčinou a nemožno ich považovať za texty slovenskej literatúry v jazykovom (užšom) zmysle, v slovenskom akademickom (literárnovednom) diskurze sa stabilne zaraďujú do literárno-kultúrneho kánonu. Kritériom začlenenia textov do kánonu totiž nie je jazyk, ale skôr kultúrno-historická väzba: mnohé vznikli na území dnešného Slovenska, prípadne sa viažu na jeho prostredie alebo osobnosti, ktoré v ňom pôsobili. V tomto prípade ide o bezprostrednú spätosť s veľkomoravským kultúrnym kontextom, ktorý je integrálnou súčasťou slovenských národných a kultúrnych dejín (viac o kánone pozri Pavlovičová, 2015, s. 6; Káša, 2017, s. 32 – 33). Osobitná pozornosť je v tejto časti venovaná Proglasu. Autor sleduje jeho objavenie, interpretačné peripetie (prozaický text verzus básnická skladba) i jeho literárnu štruktúru. Zaujímavá je predovšetkým autorova interpretácia Proglasu ako textu určeného primárne na spev, s možnosťou žánrového zaradenia k hymnickej tradícii. Ako podporný argument tejto hypotézy využíva P. Žigo etymologický výklad základu *glas-*, v staroslovienčine vo význame „spev“, pričom poukazuje aj na paralely v iných slovanských jazykoch, napr. v dnešnej slovinskej lexéme *glasba* (s. 24 – 26).² Záver veľkomoravskej kapitoly tvorí naostatok zmienka o Kyjevských listoch a vzniku cyriliky, ktorú autor predstavuje ako písmo založené na veľkých písmenách gréckej abecedy.

² Viac o problematike Proglasu, jeho názve, autorstve, charaktere či rekonštrukciách pozri Pavlovičová, 2016.

Uvádza aj jej ďalší historický vývin i pamiatky, ktoré sú s ňou spojené (napr. Moravsko-panónske legendy, s. 29).

Charakteristika veľkomoravskej problematiky je v tejto publikácii ukončená vymedzením veľkomoravského obdobia (10. – 11. storočie), v ktorej postupne autor osvetľuje smrť Metoda, vyhnanie jeho žiakov a postupný zánik staroslovienčiny ako liturgického jazyka na našom území. Autor upozorňuje tiež na presun kultúrneho centra do oblasti dnešného Ochridu. Z jazykového hľadiska ide o fázu definitívneho rozpadu praslovanskej jednoty a postupného formovania samostatných slovanských jazykov. Autor správne konštatuje, že hoci nemožno ešte hovoriť o existencii samostatného slovenského jazyka, dochádza v tomto období už k tvorbe niektorých diferenciačných javov, ktoré budú neskôr pre slovenčinu charakteristické (napr. vývin **dj > dz*; s. 30 – 31), a tie sú následne porovnávané s paralelnými procesmi v češtine a poľštine. Komparatívny rozmer tak opäť posilňuje genetické a typologické súvislosti spomenutých jazykov.

Podkapitola venovaná staršiemu predpisovnému obdobiu slovenčiny (12. – 15. storočie) nadväzuje plynule na predchádzajúce výklady a je charakterizovaná ako fáza postupného dozrievania domáceho jazykového prostredia po zániku veľkomoravskej tradície. Autor pritom vychádza z konštatovania, že po oslabení staroslovienčiny sa jazykové procesy odohrávali predovšetkým v ústnej sfére, keďže domáci jazyk ešte nevystupoval ako písomný a normovaný útvar (s. 31 – 32). Osobitne za podnetné v tejto časti publikácie považujeme najmä zdôraznenie skutočnosti, že v tomto období nevznikali písané texty v domácom jazyku, keďže administratívna aj cirkevná komunikácia sa zabezpečovala výhradne v latinčine. Napriek tomu sa prvky z hovoreného jazykového prostredia do latinských listín postupne dostávali, a to predovšetkým v podobe vlastných podstatných mien ako názvov konkrétnych lokalít, mien osôb či panovníkov. Ako významný prameň autor v tejto súvislosti uvádza Zoborskú listinu z roku 1113, ktorá zachytáva niekoľko toponým z okolia Nitry (s. 32) a ktorá predstavuje dôležitý doklad o podobe vtedajšieho jazykového stavu (viac o spojení Zoborskej listiny a toponým pozri napr. Stanislav, 1948a, 1948b; Hladký, 2004; Krajčovič, 2005 a i.). Autor zároveň poukazuje na to, že domáce jazykové prvky sa postupne objavovali aj v textoch česko-moravskej proveniencie. Popri vlastných menách ide už aj o apelatíva označujúce remeslá, nástroje či bežné

realie (s. 32), čo jasne naznačuje živý jazykový kontakt a prenikanie domácej lexiky do širšieho písomného priestoru. Významnú úlohu pri udržiavaní a rozvíjaní domácej reči pripisuje autor aj ľudovej slovesnosti – svetskej i duchovnej – ktorá sa šírila najmä ústnou formou, prostredníctvom spevu a rôznorodých performatívnych foriem (s. 32 – 33). Hoci je tento aspekt načrtnutý skôr rámcovo, vhodne dopĺňa obraz jazykovej kontinuity v období, keď písomná produkcia v národnom jazyku ešte absentovala. Záver podkapitoly naznačuje postupné formovanie mestskej domácej reči (s. 34), ktorá bola ovplyvnená latinčinou, maďarčinou i češtinou (s. 35). Hoci ešte nemožno hovoriť o spisovnej slovenčine, autor ukazuje, že sa postupne vytvárali také funkčné jazykové formy s nadregionálnym dosahom, ktoré neskôr tvorili základ kultúrnych útvarov predspisovného obdobia. Podkapitola tak pôsobí prehľadne a koncepcne vyvážené, nesnaží sa rekonštruovať neexistujúcu písomnú tradíciu, ale realisticky skôr opisuje podmienky, v ktorých sa domáca reč postupne formovala a prenikala do písomného prostredia.

Výklad o staršom predspisovnom období používania češtiny v slovenskom prostredí (15. storočie) je zasadený do širšieho rámca politických a kultúrnych kontaktov medzi českými krajinami a územím dnešného Slovenska. Autor presvedčivo ukazuje, že etablovanie češtiny nebolo náhodné ani násilné, ale vyplývalo z intenzívnych hospodársko-spoločenských väzieb, zo spoločnej hranice s Moravou i z vojenských pohybov (husiti, bratrci, pôsobenie Jána Jiskru z Brandýsa a pod.). Významnú úlohu zohrávalo aj pražské univerzitné prostredie, ktoré predstavovalo prirodzené centrum vzdelávania aj pre študentov z horného Uhorska, a neskôr reformácia, ktorá upevnila postavenie biblickej češtiny ako kultúrne prestížneho jazykového útvaru (s. 35). P. Žigo, samozrejme, nezostáva len pri historickom konštatovaní, ale plynulo prechádza od historického kontextu k stručnej charakteristike znakov biblickej češtiny a poukazuje na jej fungovanie v slovenskom prostredí. V nadväznosti na to tiež logicky vysvetľuje, že jazyk používaný mimo svojho pôvodného územia sa nevyhnutne prispôbuje miestnym (novým) podmienkam, čo sa prejavilo aj pri biblickej češtine, do ktorej postupne v tomto období začali prenikať slovakizmy. Tie následne prehľadne člení na hláskoslovné, gramatické a lexikálne, pričom tento proces označuje ako postupný vznik slovakizovanej češtiny – teda podoby, v ktorej sa české a domáce prvky miešali v rozličnom pomere (s. 36 – 37).

Zaujímavé je záverečné konštatovanie, že biblická čeština nemala na území Slovenska jednotnú podobu, pretože ľudia z jednotlivých regiónov si do nej vnášali vlastné jazykové osobitosti a v rôznom pomere. Už v tomto období sa tak naznačujú isté kontúry neskorších kultúrnych útvarov, čo podčiarkuje dynamiku jazykového kontaktu a zároveň pripravuje pôdu pre ďalší vývin domáceho jazykového prostredia (s. 38).

Výklad o kultúrnych predpisovných útvaroch predstavuje jednu z najrozsiahlejších a interpretačne najnosnejších pasáží celej kapitoly o predpisovnom období. Autor v tejto časti už opúšťa rámec čiastkových javov a sústreďuje sa na širší sociolingvistický rozmer formovania nadnárečových jazykových podôb, ktoré už plnili verejnú funkciu a vykazovali tiež istú mieru štylovej i žánrovej diferenciacie (s. 39). Práve tento dôraz na ich nadnárečový charakter umožňuje presvedčivo odlíšiť kultúrny útvar od jazyka bežného nárečového prostredia. Prínosné je aj to, že autorov výklad nezostáva len na úrovni abstraktnej definície pojmu kultúrny predpisovný útvar, ktorý je inak veľmi precízny, ale je podporený aj konkrétnymi písomnými dokladmi, napr. ukážkou súdneho zápisu z vypočúvania svedkov. Autor zároveň – hoci skôr implicitne – naznačuje aj viaceré dôvody, prečo tieto útvary nemožno označiť za spisovné: stále totiž absentoval ich vedecký systematický opis i normatívna zásada ich používania (s. 40). Následne ich rozdeľuje do troch základných typov kopírujúcich geografické členenie dnešného územia Slovenska – vymedzuje teda kultúrnu západoslovenčinu, stredoslovenčinu a východoslovenčinu (s. 40) a na ďalších stranách ponúka ich základnú charakteristiku. Tá je opäť primerane vyvážená konkrétnymi textovými ukážkami, spomenieme napr. *Výhražný list zbojníkov Bardejovčanom* z roku 1493 (s. 44), čo jasne podporuje praktický rozmer publikácie. Najväčší priestor však P. Žigo venuje kultúrnej západoslovenčine, ktorú charakterizuje ako najviac vnútorne diferencovaný útvar (s. 48 – 49) a presvedčivo ukazuje jej význam pre neskoršie normatívne snahy vrátane predbernolákovských pokusov (s. 50). V tejto súvislosti je veľmi cenné, že výklad presahuje čisto jazykový opis a zahŕňa aj literárnu produkciu tohto obdobia. Pripomenutie románu Jozefa Ignáca Bajzu *René mláďenca príhodi a skúsenosti* i Gavlovičovej *Valaskej školy mravív stodoly* je logicky zasadené do kontextu vývinu jazykovej normy. Zároveň je vecne vysvetlené, prečo Bajzovo dielo ešte nemožno chápať ako kodifikáciu v pravom zmysle

slova (s. 51 – 52). Záverečná časť podkapitoly je následne venovaná korekcii mýtu pretrvávajúceho aj v dnešnej spoločnosti. Autor sa vyrovnáva so živou predstavou, že neskoršia bernolákovská či štúrovská kodifikácia vyrástla priamo z nárečí, resp. že tieto predpisovné útvary možno sémanticky spojiť s dnešným pojmom *nárečie* (s. 53). V rámci presvedčujúcej argumentačnej línie P. Žigo upozorňuje na to, že základom kodifikácie musí byť vždy taký jazykový útvar, ktorý je nadnárečový, kultivovaný a verejne používaný, nie lokálne obmedzený (bližšie aj Žigo, 2025, s. 26). Týmto konštatovaním sa pomyselné kruh výkladu uzatvára: kultúrne predpisovné útvary sú tu predstavené ako nevyhnutný medzistupeň medzi nárečím a kodifikovaným spisovným jazykom.

Záverečná podkapitola o mladšom predpisovnom období (16. – 18. storočie) prirodzene uzatvára výklad o používaní češtiny v slovenskom prostredí a zároveň syntetizuje predchádzajúce zistenia. Autor tu poukazuje na výrazný rozmach a vnútornú variantnosť češtiny na našom území (s. 53), čo súviselo s jej postavením kultúrneho jazyka v určitých spoločenských vrstvách. Postupne predstavuje dva základné varianty, a to oficiálnu, neslovakizovanú cirkevnú češtinu používanú najmä v náboženskej sfére a neoficiálnu, slovakizovanú češtinu s výraznejším a menej kontrolovaným prenikaním domácich prvkov (s. 53). V nadväznosti na klasifikáciu R. Krajčoviča autor rozlišuje tri základné podoby češtiny používané v slovenskom prostredí: biblickú češtinu, normalizovanú slovakizovanú češtinu a napokon nenormalizovanú slovakizovanú češtinu (s. 54). Výklad jednotlivých variantov je vecný a prehľadný, zahŕňa základné hláskoslovné a gramatické charakteristiky, upozorňuje na rozdiely medzi normalizovanou a nenormalizovanou podobou a opiera sa o konkrétne texty, sféry používania i reprezentatívnych autorov (s. 54 – 64). Za osobitne podnetné možno považovať konštatovanie, že nahrádzanie českých výrazov slovakizmami sa často motivovalo snahou o väčšiu zrozumiteľnosť (s. 59). Tento moment tak jasne naznačuje formovanie jazykového vedomia a identity používateľov.

Podkapitola vyúsťuje do syntetického zhrnutia charakteru celého predpisovného obdobia. Autor konštatuje, že išlo o etapu, v ktorej neexistovala spoločná a záväzná podoba slovenčiny pre verejnú komunikáciu (s. 63), čím vlastne dodatočne precizuje samotný pojem „predpisovnosť“. Následné pripomenutie kritérií kodifikácie – systematického vedeckého opisu, zdô-

vodnenia jazykových riešení a existencie príručiek – zároveň uzatvára argumentačný oblúk otvorený už pri hodnotení Bajzovho jazyka. Čitateľ sa tak v závere opätovne utvrdzuje v tom, prečo ani jazyk románu *René mláďenca prihodi a skúsenosťi* nemožno chápať ako kodifikovaný spisovný útvar, hoci v mnohom anticipoval neskoršie bernolákovské kodifikačné riešenia.

Tretou kapitolou sa začína systematický opis spisovného obdobia (1787 – súčasnosť), ktorý, samozrejme, nadväzuje na predchádzajúci výklad ako jeho logické vyústenie. Autor ho vymedzuje ako etapu dejín slovenčiny od prvej kodifikovanej podoby až po súčasný stav (s. 65). V úvodnom rámci zároveň pripomína i širšie historické okolnosti – osvietenské reformy, vládu Jozefa II. či ideové dôsledky Veľkej francúzskej revolúcie. Po tomto stručnom zasadení do kontextu sa výklad opätovne člení na jednotlivé etapy vývinu spisovnej slovenčiny.

Podkapitola o bernolákovskom období (1787 – 1846) je vystavaná s dôrazom na prepojenie historických impulzov s jazykovedným rozmerom kodifikácie. P. Žigo najprv načrtáva kultúrne, spoločenské i estetické faktory, ktoré podnietili bernolákovské hnutie (s. 66), a následne sa sústreďuje na osobnosť Antona Bernoláka a jeho základné diela – *Filologicko-kritickú rozpravu o slovanských písmenách*, *Grammaticu Slavicu* a posmrtné vydaný päťzväzkový *Slowár* (s. 67). Práve slovník hodnotí ako na svoju dobu mimoriadne ambiciózný a nadčasový projekt a v tejto časti sa detailnejšie venuje nielen jeho kompozícii, ale i značkovému aparátu a výstavbe hesiel, ktorú konkrétnejšie ilustruje na spracovaní heslového slova *Kačica* (s. 72). Výklad však nezostáva len pri enumerácii spomenutých diel. Autor objasňuje samotnú podstatu kodifikácie a formuluje štyri základné kritériá, podľa ktorých sa jazykový prvok stáva normatívnym – spomína najmä funkčnosť, systémovosť, zrozumiteľnosť a ustálenosť (s. 67 – 68; porov. aj Ružička, 1967, s. 36). Následná charakteristika bernolákovčiny je detailná a vecná: zahŕňa pravopisné zásady, hláskoslovné riešenia, gramatickú stavbu i lexiku. V závere podkapitoly sa autor stručne pristavuje pri inštitucionálnom zázemí hnutia, najmä pri Slovenskom učennom tovarištvu, a pripomína literárne osobnosti spojené s bernolákovčinou. V prípade J. Fándlyho vystupuje do popredia význam odbornej a popularizačnej prózy, ktorá potvrdzovala funkčnosť bernolákovčiny v náučnej oblasti; Ján Hollý zasa reprezentuje jej umelecký potenciál v literárnej tvorbe. Spomenutá je aj postava Juraja

Palkoviča, ktorý sa po Bernolákovej smrti zaslúžil o vydanie *Slowára* a podporoval aj ďalšie preklady do bernolákovčiny. Celkovo je tak bernolákovské obdobie predstavené ako prvý systematický a teoreticky podložený pokus o kodifikáciu slovenčiny, ktorý už spĺňal kritériá modernej jazykovej normy a zároveň vytvoril predpoklady pre ďalšie vývinové etapy. Je však pomerne na škodu, že autor v tejto časti paralelne neakcentuje aj tzv. bernolákovské polemiky, ktoré viedli predstavitelia bernolákovského hnutia – najmä Anton Bernolák a Juraj Fándly – s Jozefom Ignácom Bajzom o povahe a hraniciach nového jazykového útvaru. Tieto polemické diskusie, zachytené v dobovej korešpondencii a textovej praxi³, prezentujú reálne spory o jazykovú normu a mieru jazykovej prirodzenosti. Aj stručná zmienka o nich by mohla vhodne doplniť obraz tohto obdobia, lebo by plastickejšie ukázala, že kodifikácia nebola len prostým jednorazovým aktom, ale už procesom, ktorý bol sprevádzaný odbornou i kultúrnou diskusiou. Takéto doplnenie by zároveň vytvorilo vyvázenejší kompozičný oblúk kapitoly, osobitne vzhľadom na to, že polemický rozmer štúrovskej kodifikácie je v nasledujúcej podkapitole už náležite reflektovaný.

Podkapitola venovaná štúrovskému obdobiu (1846 – 1852) je koncipovaná v obdobnom metodickom rámci ako predchádzajúce časti. Autor najprv načrtáva spoločensko-politické a ideové predpoklady vzniku štúrovského hnutia, pričom tieto faktory sú predstavené ako súbežné impulzy, ktoré vytvorili priaznivú situáciu pre nový kodifikačný projekt (s. 74 – 75). Osobitne prínosná je pasáž venovaná samotnému rozhodnutiu o kodifikácii. Autor presne rozlišuje medzi rokom 1843, keď na fare v Hlbokom došlo len k dohode o potrebe nového kodifikovaného jazyka, a rokom 1846, keď už vyšli Štúrove práce *Nárečja Slovenskuo...* a *Nauka reči slovenskej*, teda diela, ktoré už predstavujú vlastný kodifikačný akt (s. 76 – 77). Toto chronologické a pojmové spresnenie má význam nielen odborný, ale aj didaktický, keďže koriguje rozšírené školské zjednodušenie, podľa ktorého sa štúrovčina kodifikovala už v roku 1843. Druhá časť podkapitoly podáva systematickú charakteristiku štúrovčiny podľa ustálenej schémy – pravopisné zásady, hláskoslovné a gramatické riešenia i lexika – doplnenú o ukážku textu v kodifikovanej podobe (s. 79). Výklad je opäť prehľadný a sústreďuje sa najmä

³ Bližšie napr. Kotvan, 1966.

na tie javy, ktoré mali zásadný normotvorný význam. Pozitívne tu možno hodnotiť už aj to, že autor venuje pozornosť dobovým polemikám o kodifikácii, a to tak v rámci štúrovskej generácie, ktorá nepredstavovala úplne homogénne zoskupenie, ako aj vo vzťahu k Jánovi Kollárovi. Tým sa štúrovská kodifikácia ukazuje ako výsledok názorovej konfrontácie a ideového zápasu o podobu národného jazyka, nie ako jednoznačne prijatý projekt.

Podkapitola o reformnom období prirodzene nadväzuje na štúrovskú kodifikáciu a predstavuje jej prvú systematickú revíziu. Autor v úvode vysvetľuje samotné pomenovanie etapy i jej východiská: potrebu precizovať a stabilizovať jazykovú normu, odstrániť niektoré sporné riešenia a zároveň reagovať na širšie kultúrno-politické okolnosti. Hoci sa reformný proces tradične spája najmä s menom Martina Hattalu, korektne sa vo výklade pripomína, že výsledná úprava bola skôr kolektívnym dielom; teda že vznikla dohodou viacerých spoluautorov, pričom Hattala jej dal len konečnú formuláciu (s. 82, 87). Zaujímavým momentom je opätovná snaha o orientáciu na staroslovenčinu ako ideu širšej slovanskej jazykovej jednoty. Mimoriadne cenné je, že autor v poznámke pod čiarou precízne rozlišuje medzi pojmami staroslovienčina a staroslovenčina (s. 82), čím koriguje pretrvávajúce terminologické nejasnosti prítomné nielen v pedagogickej praxi. Ťažiskom výkladu je však analýza diela *Krátka mluvnica slovenská* (s. 83 – 84), v ktorom bola reformovaná podoba štúrovčiny kodifikačne spracovaná. Autor systematicky uvádza najvýraznejšie zmeny, napr. zavedenie hlások *ä, é, ĺ* či úpravu minulého času (*kvitnuv > kvitoľ*) (s. 85), a zároveň poukazuje na ich funkčné zdôvodnenie. Reforma sa tak nejaví ako radikálne pretrhnutie kontinuity, ale skôr ako proces smerujúci k väčšej prirodzenosti a stabilite jazykového systému. Dôležité je aj pripomenutie rozšírenia novej normy v literárnej a odbornej tvorbe (J. Kalinčiak, J. Botto, J. Palárik), čo dokumentuje jej postupné upevňovanie v praxi.

Etapa matičného a martinského obdobia (1863 – 1918) má v periodizácii dejín slovenčiny osobitné postavenie, čo autor presvedčivo zdôvodňuje odlišnými spoločenskými a inštitucionálnymi faktormi. Založenie Matice slovenskej znamenalo prvú výraznú inštitucionalizáciu spisovnej slovenčiny a vznik centra národnokultúrneho života v dnešnom Martine (s. 86 – 87). Jazyk sa tak ocitá v novom prostredí – už nejde len o otázku kodifikačných príručiek, ale o systematické kultúrne a vydavateľské kultivovanie. Aj v tom-

to období prechádzala *Krátka mluvnica slovenská* ďalšími úpravami, ktoré smerovali k väčšej funkčnosti a prirodzenosti jazykových tvarov (s. 87). Autor ich stručne zaznamenáva a vsádza do širšieho historického kontextu, hoci miestami nadobúda výklad skôr prehľadový, takmer skriptový charakter. Spomenutá je aj osobnosť Sama Czambela a jeho *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (s. 88 – 89), ktorá predstavovala ďalší krok v normatívnom spresňovaní jazyka. Kľúčovým pojmom tejto etapy je však tzv. martinský úzus (s. 90), ktorý autor charakterizuje ako živú jazykovú prax uplatňovanú v beletrii, publicistike a ďalších textoch vychádzajúcich v martinskom prostredí. Východiskom sa stala reč miestneho obyvateľstva, ktorá postupne nadobúdala normotvorný význam. Ide o pomerne dôležitý moment, keďže jazyková norma sa už neformuje iba „zhora“ prostredníctvom príručiek, ale výrazne sa opiera o reálne používanie. Martinské obdobie tak predstavuje fázu, v ktorej sa spisovná slovenčina stabilizuje nielen kodifikačne, ale aj funkčne – v živom kultúrnom a spoločenskom prostredí.

Medzivojnové obdobie (1918 – 1940) P. Žigo vyčleňuje ako samostatnú etapu predovšetkým z dôvodu zásadnej zmeny spoločenského postavenia slovenčiny po vzniku prvej ČSR. Jazyk, ktorý bol dovtedy predmetom emancipačných snáh, nadobudol postavenie variantu štátneho jazyka (s. 91), čo predstavovalo situáciu bez historického precedensu. Táto nová pozícia však zároveň otvorila priestor pre ideologické koncepcie čechoslovakizmu, ktoré sa premietli aj do jazykovej politiky. Autor následne prehľadne približuje okolnosti prvého vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* pod vedením Václava Vážneho v roku 1931, ich recepciu i polemiky, ktoré vyvolali (s. 91 – 93). V krátkosti tiež poukazuje na ich kompozíciu, všima si predovšetkým kodifikované česko-slovenské dvojtvary (napr. *láhev – fľaša*) a preferovanie českého výrazu, zvýšený prílev bohemizmov a na napätie medzi snahou o jazykovú jednotu a požiadavkou zachovania slovenskej osobitosti. Mimoriadne cenné je, že výklad neizoluje jazykové zmeny od širších historických súvislostí, ale systematicky ich prepája s dobovou politickou a kultúrnou situáciou. Výklad ďalej zachytáva aj opravené vydania pravidiel, ich kritiku vrátane označenia niektorých riešení za puristické i verziu z roku 1940 s konkrétnymi úpravami (s. 93). Keďže pojem *purizmus* zostáva bez bližšieho terminologického objasnenia, jeho stručné vysvetlenie by mohlo ešte viac prehliť porozumenie dobovým diskusiam o jazyku.

Závěrečná etapa spisovného obdobia – súčasné obdobie – je charakterizovaná predovšetkým postupnou inštitucionalizáciou jazykovedy a systematickou starostlivosťou o spisovnú normu. Autor ju vymedzuje od roku 1940 a sleduje vznik a činnosť kľúčových inštitúcií – Slovenskej jazykovednej spoločnosti, Slovenskej akadémie vied a umení, Bratislavského lingvistického krúžku a napokon Jazykovedného ústavu SAV (s. 94 – 95). Jazyková politika sa tak presúva do rámca vedeckého výskumu a kolektívnej odbornej práce. Autor sa ďalej venuje úpravám *Pravidiel slovenského pravopisu*, potrebe ich revízie a postupnému uštal'ovaniu viacerých pravopisných riešení (s. 96) a konštatuje následné rozširovanie pozornosti na ďalšie oblasti jazykovedného bádania – lexikologický výskum, prijatie téz o slovenčine (s. 97; porov. Ružička, 1967) či prácu na rozsiahlych lexikografických projektoch. Závěrečná pasáž tak predstavuje súčasné obdobie ako fázu stabilizácie a vedeckej reflexie, v ktorej sa starostlivosť o jazyk neobmedzuje len na normatívne zásahy, ale zahŕňa aj historický, dialektologický či lexikografický výskum – teda oblasti, ktoré majú význam nielen pre jazykovedu.

Štvrtá kapitola, venovaná porovnaniu slovenčiny a češtiny, predstavuje tematicky ucelený a zároveň metodologicky ambiciózny celok. Autor sa v nej usiluje zachytiť nielen spoločné a rozdielne črty oboch jazykov, ale aj vývinové mechanizmy, ktoré k nim viedli. V úvode pracuje s pojmami konvergencia a divergencia. Hoci na ich odborné spracovanie odkazuje v poznámke pod čiarou, stručné explicitné vysvetlenie týchto termínov priamo v texte by ešte posilnilo prehľadnosť výkladu. Ocenit' však možno to, že danú problematiku vsádza do širšieho bádateľského kontextu a opiera sa o bohatý diapazón slovenskej i českej literatúry (s. 99 – 101). Jadrom kapitoly je prehľad vývinových zmien, ktoré prebiehali spontánne a ktoré možno hodnotiť buď ako konvergentné (spoločné pre oba jazyky), alebo divergentné (vedúce k ich odlíšieniu). Autor uvádza konkrétne príklady spoločných západoslovanských tendencií v praslovanskom základe slovenčiny a češtiny (napr. *kv-*, *gv-* pred pôvodnou praslovanskou samohláskou **ě* oproti južnoslovanskému *cv-*, *zv-*; absencia *epentetického l'* a pod.), aby následne poukázal aj na rozdielne vývinové cesty – napríklad pri reflexoch praslovanskej skupiny **jь* > *i* (s. 102 – 105). Výklad je systematický, dotýka sa hláskoslovía i tvaroslovía, pričom rozdiely nie sú prezentované izolovane, ale ako výsledok historických migračných a etnických procesov. Osobitne

zaujímavé je v tejto súvislosti vysvetlenie, že územie dnešného Slovenska osídľovali aj skupiny s nezápadoslovanským základom, čo pomáha logicky objasniť niektoré južnoslovanské paralely najmä v stredoslovenskom jazykovom prostredí (s. 105 – 106). Mimoriadne podnetná je aj časť venovaná toponomastike. Autor v nej na pozadí názvov niektorých miest a obcí (napr. *Lozorno, Brádno, Komárno*) ilustruje zánik menného skloňovania adjektív, pričom paralely nachádza aj v češtine (názvy ako *Kladno, Vrbno*). Osobitnú popularizačnú hodnotu má aj pasáž o českých názvoch mesiacov (*leden, březen, duben* a i.) ako ustrnutých tvaroch pôvodných krátkych adjektívnych foriem, čo otvára čitateľovi nový pohľad na historickú motiváciu bežne používaných pomenovaní. Práve tieto exkurzy presahujú rámec čisto systémového porovnania a približujú problematiku aj v širšom kultúrnom kontexte. Záver komparatívnej časti prináša syntetický pohľad na premenlivú mieru blízkosti a vzdialenosti češtiny a slovenčiny v jednotlivých vývinových etapách (s. 112). Autor presvedčivo ukazuje, že ich vzťah nebol nikdy statický, ale prirodzene sa pohyboval medzi tendenciami zblížovania a oddaľovania. V súvislosti s tým pripomína nielen obdobia, keď sa oba jazyky koncepcne približovali – napríklad v bernolákovskej etape či v Kollárovej vízii širšej jazykovej jednoty –, ale aj fázy vedomého dištancovania, reprezentované najmä štúrovskou kodifikáciou, ktorá akcentovala samostatnosť a systémovú osobitosť slovenčiny. Takto nastavený rámec umožňuje autorovi zdôrazniť základnú tézu, že miera príbuznosti či odstupe medzi oboma jazykmi bola vždy podmienená konkrétnymi historickými, kultúrnymi a ideovými okolnosťami. Kapitulu uzatvára citát Eugena Paulinyho (s. 112 – 113), ktorý problematiku bohemizmov pragmaticky včleňoval do vyváženého, realistickeho kontextu – nie ako apriórne odmietané zásahy do jazykovej čistoty, ale ako prirodzený dôsledok dlhodobého jazykového kontaktu, ktorý nemožno posudzovať výlučne normatívne či ideologicky.

Druhá časť tejto kapitoly sa venuje metrológii, teda tradičným názvom mier a váh. Tematicky ide o posun, ktorý však nepôsobí rušivo, naopak, prirodzene rozširuje jazykový výklad o kultúrnohistorický rozmer. Autor približuje motivačné činitele týchto pomenovaní – od rozmerov ľudského tela cez náboženské súvislosti až po praktické hospodárske potreby, poukazuje na ich slovanský, latinský či nemecký pôvod a zdôrazňuje ich významovú a kvantitatívnu premenlivosť (s. 114 – 117). Abecedne usporiadaný prehľad

jednotlivých mier s uvedením ich významu, etymónu a približnej číselnej hodnoty (s. 119 – 125) má výrazne utilitárny charakter; táto časť je prínosná nielen pre jazykovedcov, ale aj pre historikov či archivárov, ktorí sa s týmito jednotkami stretávajú pri práci s prameňmi.

V piatej kapitole autor presúva pozornosť už na formálnu stránku textov z predpisovného i spisovného obdobia, ako aj otázke ich prepisovania. Výklad sa sústreďuje predovšetkým na grafickú podobu písomností a na to, čo všetko môže ich zápis prezradiť o ich pôvode. P. Žigo v tejto súvislosti pritom vychádza z toho (a zároveň túto skutočnosť podstatne zvyrazňuje), že staršie listiny vznikali v jazykovo i kultúrne mnohohrstvovom prostredí, čo sa následne odrazilo aj na sústave používaných grafém, keďže sa v nich miešali latinské, české i domáce prvky a ich výsledná podoba bola neraz ovplyvnená aj individuálnymi návykmi, jazykovou kompetenciou pisára alebo ďalšími externými, väčšinou mimojazykovými faktormi. Táto časť je tak, samozrejme, formulovaná podstatne prakticky – ponúka čitateľovi oporu pri identifikácii textu, teda rozlíšení domácej slovenskej proveniencie od českého importu či odpisu, zachytení slovakizovanej češtiny alebo textu s výraznými areálovými znakmi (s. 126 – 127). Kapitola tak pôsobí ako praktický sprievodca čítaním starších textov. Nesmeruje k výraznejšiemu hodnoteniu, ale skôr k porozumeniu: ukazuje, že forma zápisu sa ukazuje ako historické svedectvo, ktorého znalosť je vhodným predpokladom adekvátnej interpretácie historického textu.

Záverečná kapitola predstavuje metodické vyústenie celej publikácie. Po systematickom výklade periodizácie, vývinu pravopisu, grafických systémov a normotvorných etáp sa pozornosť sústreďuje už na samotnú prácu s historickými textami – na ich čítanie, prepis a jazykovú interpretáciu. Autor tak plynulo prechádza od teoretického rámca k praktickej aplikácii a ukazuje, ako možno nadobudnuté poznatky z predchádzajúcich pasáží využiť pri konkrétnych prameňoch. Úvodné rozlíšenie štyroch typov prepisu podľa R. Krajčoviča – diplomatického, vydavateľského, graficky upraveného a jazykovo upraveného (s. 142 – 143) – pritom vytvára jasný metodický rámec. Nasledujúca reflexia lexiky nedomáceho pôvodu nadväzuje na širší historický kontext a pripomína jazykové vplyvy češtiny, poľštiny, nemčiny, latinčiny i maďarčiny (s. 144 – 146). Autor pritom neostáva len pri formálnom konštatovaní prevzatí, ale poukazuje aj na širšie kultúrohistorické

súvislosti, napríklad germanizmy zdôvodňuje ich spoločným sémantickým okruhom spätým s kolonizáciou, obchodom a remeselnou či banskou organizáciou (s. 145). Ťažiskom kapitoly sú konkrétne ukážky prameňov z rôznych období a žánrov. Autor pracuje so sakrálnymi i svetskými textami, s literárnymi i administratívnymi pamiatkami, ktoré stručne kontextualizuje a následne jazykovo analyzuje a porovnáva s jednotlivými prepismi, čím umožňuje sledovať konkrétne grafické a jazykové zmeny. Mimoriadne hodnotným prvkom tejto kapitoly sú však otvorené sprievodné cvičenia, ktoré sa nachádzajú pri jednotlivých ukážkach. Úlohy rôznej náročnosti vedú čitateľa k aktívnej práci s textom – od jednoduchších zadaní (napr. pokusu prepísať meno do hlaholiky) cez porovnávanie typov prepisov až po analytickejšie úlohy zamerané na identifikáciu vlastných mien, slovákizmov či bohemizmov v konkrétnych dokumentoch (napr. v Zoborskej listine či v Žilinskej mestskej knihe; s. 162, 170 – 171). Dôležitý je aj dôraz na grafickú stránku – otázky smerujú k identifikácii typu písma, použitých grafém či k rekonštrukcii zápisu (s. 162 – 163). Nadväzujúce zapojenie sekundárnych lexikografických zdrojov, akým je *Historický slovník slovenského jazyka* alebo *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, zároveň rozširuje interpretačný a analytický rámec a prirodzene prepája výklad s odbornou tradíciou. Zaradenie textov písaných kultúrnymi formami východoslovenčiny, stredoslovenčiny a západoslovenčiny (s. 176 – 184) umožňuje tiež sledovať ich charakteristické znaky v kontexte súvislého prejavu. Úlohy k nim smerujú najmä k syntéze a komparácii so súčasným stavom jazyka, čím sa podporuje vedomie historickej kontinuity i diferenciácie. Záver kapitoly dopĺňajú ukážky z bernolákovčiny a zo štúrovčiny, čím sa vývinový oblúk symboliky uzatvára. Praktická časť tak nepôsobí ako dodatok, ale ako prirodzené završenie celku – ako priestor, v ktorom sa teoretické poznatky premieňajú na konkrétnu interpretačnú skúsenosť.

Záver publikácie dopĺňa prehľadný bibliografický aparát, zoznam obrazových príloh a súhrnné tabuľky, ktoré majú nielen dokumentačnú, ale aj výraznú orientačnú hodnotu. Osobitne praktické sú najmä prehľady grafém zachytávajúce ich existenciu v jednotlivých vývinových etapách. Tabuľkové spracovanie umožňuje rýchlu komparáciu (napr. pri graféme *ä* je prehľadne vyznačená jej neprítomnosť v češtine, bernolákovčine i štúrovčine; s. 208), čím sa vizuálne sprítomňuje historická dynamika pravopisného systému.

Mimoriadne funkčný je aj detail v podobe voľných riadkov určených na vlastné poznámky – publikácia tak nepôsobí ako uzavretý výkladový text, ale ako otvorený pracovný nástroj, ktorý čitateľa aktívne zapája do procesu osvojovania si nových poznatkov.

Ako celok tak pôsobí publikácia Pavla Žiga vecne, argumentačne premyslene a metodicky vyvážené. Autor volí jazyk primeraný cieľovej skupine, bez rezignácie na odbornú presnosť. Teoretické kapitoly sú selektívne a sústredujú sa na interpretačne podstatné javy, vyhýbajú sa nadbytočnej encyklopedickosti a nenarúšajú čitateľskú/vzdelávaciu dynamiku dlhými opisnými exkurzmi. Pozitívne treba hodnotiť aj dôsledné prepájanie jazykových javov s konkrétnymi textami literárneho a kultúrneho kánonu (napr. využitie spevníka *Cantus Catholici* ako ilustráciu normalizovaného typu slovakizovanej češtiny), čo výklad ešte väčšmi ukotvuje v širšom historickom lingvisticko-literárnom kontexte. Výraznou pridanou hodnotou na pozadí didaktiky je však jej praktická časť. Tá prostredníctvom viacerých typov cvičení, prácou s grafickými systémami a zapojením sekundárnych lexikografických zdrojov predstavuje účinný model práce s historickým textom. Určitým limitom sa síce môže zdať absencia kľúča správnych riešení, najmä ak by publikácia slúžila aj na individuálne samovzdelávanie mimo inštitucionálneho prostredia, no v konečnom dôsledku je to len forma malej praktickej poznámky než zásadnej koncepcnej výhrady.

Publikácia *Ako čítať a interpretovať texty v starej slovenčine a češtine* tak predstavuje komplexne vystavané dielo, ktoré spája historickú syntézu, komparatívnu perspektívu a metodickú aplikáciu. Je využiteľná ako vysokoškolská učebnica, pracovná príručka pre archivárov a historikov, ale aj ako podnetná pomôcka pre pedagogickú prax nižšieho i vyššieho sekundárneho vzdelávania.⁴ Predovšetkým však kultivuje čitateľovo jazykové vedomie: vedie ho k uvedomeniu kontinuity a premenlivosti jazykového

⁴ Publikácia má v tejto súvislosti potenciál presiahnuť daný rámec vysokoškolského prostredia; myslíme si, že viaceré úlohy a textové ukážky by bolo možné zmysluplne uplatniť aj v bežnej pedagogickej praxi na základných a stredných školách, najmä pri výučbe dejín jazyka, veľkomoravského obdobia či tematiky národného obrozenia. Osobitne podnetné sa pri spomenutých problematikách javia cvičenia pracujúce s hlaholikou (napr. transformácia vlastného mena do hlaholiky) alebo analýza konkrétnych historických textov, ktoré dokážu témy sprítomniť, zatriktívniť, a tým podporiť aktívne zapojenie žiakov. Publikácia tak môže poslúžiť ako inšpiratívna metodická pomôcka nielen pre učiteľov slovenského jazyka, ale aj dejepisu.

systému a k pochopeniu, že dejiny jazyka nie sú len statickým súborom faktov, ale predovšetkým živým procesom, ktorý možno čítať – a interpretovať – v konkrétnych textoch.

Patrik Jakubek
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

ZNAČKY

- * rekonštruovaná podoba
- > smer vývinu

LITERATÚRA

HLADKÝ, Juraj: Hydronymia povodia Nitry. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2004. 294 s.

KÁŠA, Peter: Slovenský literárny kánon v uhorskom a česko-slovenskom kontexte (Náčrt problematiky). In: *Slavica litteraria*, roč. 20, č. 1, s. 31 – 38.

PAVLOVIČOVÁ, Kristína: Staršia slovenská literatúra. Stredovek. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2015. 102 s.

PAVLOVIČOVÁ, Kristína: Veľkomoravský Proglas. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2016. 144 s.

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 1. diel. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1948a. 664 s.

STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 2. diel. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1948b. 672 s.

ŠUBJAKOVÁ, Elena: Pôvod najstaršieho spisovného jazyka Slovákov. Námetovo: Tlačiareň Kubík 2023. 72 s.

RUŽIČKA, Jozef: Tézy o slovenčine. In: *Kultúra slova*, 1967, roč. 1, č. 2, s. 33 – 40.

KOTVAN, Imrich: Bernolákovské polemiky. Bratislava: Veda 1966. 409 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2002. 249 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 230 s.

ŽIGO, Pavol: V slovenčine je to tak. Tajomstvá a pravdy o našom jazyku. Bratislava: UK Veda 2025. 120 s.